

**ΜΜΕ και Κοινωνική
Εικόνα της Ψυχικής
Ασθένειας**

Στίγμα είναι να ενοχοποιείται
η ψυχική διαταραχή από τα ΜΜΕ
για όλα τα κακώς κείμενα.

Τα ΜΜΕ έχουν πολύ εύστοχα χαρακτηριστεί ως «καθρέφτης» της σύγχρονης κοινωνίας και το περιεχόμενο των μηνυμάτων τους αντανακλά συνήθως τις πεποιθήσεις και τις στάσεις της κοινής γνώμης. Ωστόσο, η καθημερινή εμπειρία επιβεβαιώνει ότι ο καθρέφτης αυτός συχνά γίνεται παραμορφωτικός καθώς τα ΜΜΕ δεν αποδίδουν μόνο το προϊόν εργασίας του δημοσιογράφου. Η ανάγκη εμπορικότητας της είδησης και ο ανταγωνισμός βάσει των μετρήσεων ακροαματικότητας και της τηλεθέασης επιβάλλουν η επιλογή των θεμάτων, αλλά και η παρουσίασή τους, να γίνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε συχνά να προβάλλονται η ακρότητα και η υπερβολή.

Ο Ψυχικά Ασθενής στα ΜΜΕ

Αντανακλώντας το κλασικό στερεότυπο για τον ψυχικά ασθενή και παραμορφώνοντας, έτσι, την επιστημονική αλήθεια για τις πολλαπλές εκφάνσεις της συμπεριφοράς του, η επικρατέστερη σε συχνότητα προσέγγιση του θέματος από τα ΜΜΕ είναι η σύνδεση της ψυχικής ασθένειας με τη βία και την επικινδυνότητα. Η απεικόνιση αυτή διαθέτει ακριβώς εκείνα τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν «εγγυημένη συνταγή» για την προσδοκώμενη απήχηση της είδησης. Η ψυχική νόσος είναι μια «θεαματική» νόσος. Με βάση αυτόν τον τρόπο αναπαράστασης της ψυχικής νόσου και ειδικά των σοβαρότερων μορφών της, η λειτουργία των ΜΜΕ φαίνεται να παραπέμπει περισσότερο στην παρομοίωση του «παραμορφωτικού καθρέφτη» και στην παραδοχή ότι τα ΜΜΕ ευθύνονται σε σημαντικό βαθμό για τη διαμόρφωση μιας αρνητικής κοινωνικής ει-

κόνας της ψυχικής ασθένειας και του ψυχικά ασθενή.

Εκτός όμως από την αναφορά της ψυχικής ασθένειας στο πλαίσιο της βίαιης ή εγκληματικής συμπεριφοράς, το θέμα παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ πάντα με έμφαση σε πτυχές που φέρουν ιδιαίτερα αρνητική φόρτιση. Έτσι, οι αναπαραγόμενες εικόνες της ψυχικής ασθένειας συχνά αναφέρονται στην ευαλωτότητα των ψυχικά ασθενών, τη θυματοποίησή τους, τις αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, στην εξαθλίωση και τον υποβιβασμό της ποιότητας της ζωής τους ή στις συχνά άθλιες συνθήκες εγκλεισμού τους.

Συγκλονίστηκε το Πανελλήνιο από τις αποκαλύψεις

ΠΕΘΑΙΝΟΥΝ σαν τα σκυλιά στο Δρομοκαΐτειο!

Καταγγίλλεται
έτσι από Αδελφούς
μαζί τους από την
Προέλευση για το
πρόβλημα τους

**Και 2η γυναίκα εξαφανισμένη, νεκρή,
παραδέχεται τώρα το νοσοκομείο**

Η ανθρώπινη δυστυχία επίσης αποτελεί είδηση, «πουλάει». Καθώς η παρουσίαση της ψυχικής ασθένειας, όταν δεν πραγματοποιείται σε πλαίσιο τρομολαγνείας, γίνεται μελοδραμα, η εικόνα του «τρελού» δίνεται με τρόπο που, όταν δεν προκαλεί το φόβο και την απέχθεια, προκαλεί τον οίκτο και τη λύπη. Αυτές οι μελοδραματικές προσεγγίσεις της ψυχικής ασθένειας, καθιστώντας τους ψυχικά ασθενείς αντικείμενα του οίκτου της κοινής γνώμης, ενισχύουν από τη μία μεριά τον «προστατευτισμό» και τις πατερναλιστικές τάσεις της κοινωνίας απέναντί

τους, ενώ παράλληλα επιβεβαιώνουν και μέσα από αυτή την οδό την άποψη για τη θεαματικότητα της ψυχικής νόσου.

Άλλες, πιο θετικές παράμετροι της ασθένειας, που θα μπορούσαν να αναδείξουν ελπιδοφόρες διαστάσεις του θέματος, όπως η βελτίωση των συνθηκών ζωής των χρόνιων ασθενών και οι πιθανότητες ένταξής τους με τη δημιουργία ψυχιατρικών υπηρεσιών στην κοινότητα, η πρόοδος στον τομέα της φαρμακοθεραπευτικής αντιμετώπισης ή το νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται οι ψυχικά ασθενείς και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους, βλέπουν το φως της δημοσιότητας με απογοητευτικά μικρή συχνότητα. Σπάνια, σχεδόν ποτέ δε δίνεται ο λόγος στους ίδιους τους ψυχικά ασθενείς και στις οικογένειές τους, που θα μπορούσαν να δώσουν στη δημοσιότητα το προσωπικό τους βίωμα για τη νόσο, την καθημερινότητά της, τον αγώνα για μια φυσιολογική ζωή, τις προσπάθειες, τις επιτυχίες ή τις ματαιώσεις τους. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η ίδια η πραγματικότητα εφοδιάζει τη δημοσιογραφική ατζέντα με θέματα που θα μπορούσαν να προάγουν μια θετική αντιμετώπιση της ψυχικής ασθένειας από την κοινή γνώμη, κατά κανόνα ο χειρισμός τους είναι τέτοιος, ώστε οι θετικές πτυχές υποβαθμίζονται από τον τρόπο παρουσίασης της είδησης και προβάλλονται οι συνηθισμένες δυσμενείς, στερεοτυπικές όψεις της ψυχικής ασθένειας, ιδίως αυτές της βίας και της επικινδυνότητας.

Το γεγονός αυτό δεν οφείλεται, βέβαια, σε κάποια συνειδητή «σκευωρία» κατά των ατόμων που πάσχουν από κάποια ψυχική ασθένεια, αλλά στην ανάγκη εμπορικότητας της είδησης. Άλλωστε, μία από τις βασικές δημοσιογραφικές αρχές που καθιστούν μια είδηση «άξια δημοσίευσης» ορίζει ότι,

για να έχει απήχηση, πρέπει να ανάγεται εύκολα σε οικείες, προϋπάρχουσες παραστάσεις, που συνήθως είναι στερεοτυπικές, έτσι ώστε να είναι εύληπτη από το δέκτη. Ο σκοπός του εύληπτου της είδησης εξυπηρετείται από τον κατακερματισμό των ειδήσεων σε μεμονωμένα, αυτόνομα συμβάντα, χωρίς την εξέταση των αιτιακών σχέσεων που τις διέπουν, επιτρέποντας έτσι την εύκολη αναγωγή σε στερεότυπα. Ο δράστης ενός συγγερού και αποτρόπαιου εγκλήματος, που η κοινή λογική αδυνατεί να συλλάβει, ή το υποκείμενο οποιουδήποτε άλλου είδους ακραίας πράξης ή στάσης, εύκολα και αβασάνιστα παρουσιάζεται στα ΜΜΕ ως «σχιζοφρενής», ως «μανιακός», «ψυχοπαθής», το λιγότερο «ανισόρροπος». Δημιουργείται έτσι στην κοινή γνώμη η εντύπωση ότι οποιοσδήποτε αντιμετωπίζει ψυχολογικά προβλήματα, κάποια στιγμή θα προβεί σε ποινικά κολάσιμες ενέργειες.

Ψυχική ασθένεια και βία

Η παραπομπή στη βία και την εγκληματικότητα είναι το πιο χαρακτηριστικό πλαίσιο στο οποίο εντοπίζεται η παρουσίαση της ψυχικής ασθένειας στα ΜΜΕ, όπως άλλωστε επιβεβαιώνεται και από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70, έρευνες στην Αμερική καταγράφουν ότι τα ΜΜΕ σταθερά προβάλλουν την εικόνα του ψυχικά ασθενή σε σύνδεση με την εγκληματικότητα και με τρόπο που αποσκοπεί στον εντυπωσιασμό. Η δραστηριοποίηση ομάδων υπεράσπισης των ατόμων με ψυχικές διαταραχές συνέβαλε σταδιακά στο να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους από το έγκλημα στις αιτίες και την αντιμετώπι-

ση της διαταραχής, αλλά, παρ' όλα αυτά, η επικινδυνότητα του ψυχικά ασθενή παρέμεινε κεντρικός άξονας της προσέγγισης του θέματος.

Μια ανασκόπηση των δελτίων ειδήσεων στη Μ. Βρετανία κατέγραψε ότι τα άτομα με ψυχική ασθένεια σχεδόν πάντα παρουσιάζονταν με αρνητικό τρόπο, ως βίαιοι, φονιάδες ή βιαστές, ή, στην καλύτερη περίπτωση, ως αντικείμενα χλευασμού, ενώ, ως προς το πλαίσιο στο οποίο εντοπίστηκε η κάλυψη του θέματος της ψυχικής ασθένειας, οι αναφορές στη βία υπερτερούσαν έναντι των θετικών προσεγγίσεων σε αναλογία τέσσερα προς ένα.

Η τρομολαγνεία και ο διασυρμός όσων, με τον ένα ή άλλο τρόπο, συνδέονται με την ψυχική ασθένεια φάνηκε να αποτελεί σύνθετο φαινόμενο στα λαϊκά έντυπα. Η πριμοδότηση της παραμέτρου της βίας και της επικινδυνότητας στην ειδησεογραφική κάλυψη του θέματος της ψυχικής ασθένειας επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα έρευνας στη Ιταλία, αλλά και στην Ελλάδα.

Για την ελληνική πραγματικότητα, ο «ψυχοπαθής δολοφόνος», ο «σχιζοφρενής με το πριόνι», ο «μανιακός βιαστής», ο «δράκος», ο «κανίβαλος», είναι μερικοί μόνο από τους πιο στομφώδεις χαρακτηρισμούς που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς - και κατά κόρον - για την περιγραφή στυγερών εγκλημάτων και αποσκοπούν στη συγκινησιακή διέγερση που προκαλεί η υποτιθέμενη επικινδυνότητα του ψυχικά ασθενή. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί, ακόμα και όταν δεν αναφέρονται ρητά στην αιτιακή σύνδεση της διαταραγμένης ψυχικής υγείας με την εγκληματικότητα, το λιγότερο, την υπονοούν, αναπαράγοντας έτσι τα σχετικά στερεότυπα.

Η παρουσίαση της ψυχικής ασθένειας σε σύνδεση με τη βία και την επικινδυνότητα αποτελεί την

προεξάρχουσα αναπαράσταση όχι μόνο στα δελτία ειδήσεων και την ειδησεογραφία γενικότερα, αλλά, σε μεγαλύτερο ακόμα βαθμό ίσως, στα προϊόντα μυθοπλασίας που διακινούνται από τα ΜΜΕ. Η κινηματογραφική παραγωγή, ειδικά οι ταινίες που, λόγω της εμπορικής τους απήχησης, κυρίως προβάλλονται από την τηλεόραση, αλλά και προγράμματα που απευθύνονται σε ένα ευρύ κοινό, «σαπουνόπερες», σειρές «κοινωνικού» περιεχομένου κλπ., επιβεβαιώνουν την προτίμηση των μέσων ενημέρωσης για τη στερεοτυπική απεικόνιση του ψυχικά ασθενή.

Πρέπει, ωστόσο, εδώ, προς χάριν της αντικειμενικότητας, να παραδεχθεί κανείς ότι, κατά τα τελευταία χρόνια τουλάχιστον και μιλώντας ως επί το πλείστον για το δυτικό κόσμο, αυτού του είδους οι ακραία τρομολαγνικές διατυπώσεις έχουν σε ένα βαθμό υποχωρήσει ή μετριαστεί ως προς τη συχνότητα και την υπερβολή τους, τουλάχιστον στη μερίδα των ΜΜΕ που θέλουν να χαρακτηρίζονται από κάποια ποιότητα και αρχές δεοντολογίας. Ειδικά στην έντυπη δημοσιογραφία, το ποσοστό των δημοσιευμάτων που αναφέρεται στην υποτιθέμενη βία και επικινδυνότητα των ψυχικά ασθενών έχει μειωθεί σε σχέση με παλαιότερες καταγραφές. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι και οι στάσεις της κοινής γνώμης έχουν βελτιωθεί σχετικά με παλαιότερες εποχές, όπου οι αναπαραστάσεις του κοινού σχετικά με την ψυχική ασθένεια ήταν ολοκληρωτικά βυθισμένες στην άγνοια και τα παραπλανητικά στερεότυπα. Η διαμεσολάβηση των ΜΜΕ στη διάχυση των επιστημονικών πεποιθήσεων στο ευρύ κοινό, η προβολή ψυχολογικών θεμάτων αλλά και η σταδιακή εγκατάλειψη των παραδοσιακών κοινωνικών δομών, στις οποίες, κυρίως, βρίσκονται ριζωμένες οι ε-

σφαλμένες αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις, σίγουρα συνέβαλαν στη στροφή της κοινής γνώμης προς μια πιο θετική αντιμετώπιση των ατόμων με ψυχική ασθένεια.

Η περίπτωση της σχιζοφρένειας

Η σχιζοφρένεια αποτελεί μια «ειδική περίπτωση» τόσο στις αναπαραστάσεις του κοινού νου όσο και στα ΜΜΕ.

Η λέξη «σχιζοφρένεια» είναι μια λέξη που φαίνεται μυστηριώδης, δυσοίωνη, σκληρή, νοσηρή.

Η σχιζοφρένεια φαίνεται να έχει αποτυπωθεί με τα πιο μελανά χρώματα στις αναπαραστάσεις του κοινού νου και να συμπυκνώνει την ουσία της ψυχικής παρέκκλισης, με όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά της βίας, της επικινδυνότητας, της παράλογης, ακατανόητης, απρόβλεπτης συμπεριφοράς και είναι, κατά πολύ, η πιο έντονα στιγματισμένη διαταραχή. Η λέξη «σχιζοφρένεια» αποτελεί για τον κοινό νου την πιο χαρακτηριστική και έντονα χρωματισμένη παραπομπή στην ψυχική ασθένεια, κοινώς, στην «τρέλα». Πολύ εύκολα, λοιπόν, σχεδόν αυτόματα, ο «τρελός» των παραδοσιακών λαϊκών αναπαραστάσεων ή ο «ψυχοπαθής δολοφόνος» των σχετικών κινηματογραφικών και τηλεοπτικών απεικονίσεων ταυτίζεται συνειρμικά με τον άνθρωπο που έχει σχιζοφρένεια.

Η μεταφορική χρήση του όρου «σχιζοφρένεια»

Μια σημαντική παράμετρος, ενδεικτική των

διαστάσεων που έχει εκλάβει ο όρος σχιζοφρένεια στη σύγχρονη συλλογική του αναπαράσταση, είναι η χρήση του με μεταφορική σημασία. Η έκταση που παίρνει η μεταφορική χρήση του όρου «σχιζοφρένεια» είναι ιδιαίτερα εμφανής στις δημοσιογραφικές πρακτικές που ακολουθούνται με σκοπό να αποδώσουν έμφαση, ένταση και ακρότητα.

Η χρήση του, ως σχήμα λόγου, εκτείνεται σε πολλά και ποικίλα θεματικά πλαίσια: Στην πολιτική ή στον κοινωνικό προβληματισμό συχνά χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την αντιφατικότητα και την ανασφάλεια που προκαλεί η διεθνής πολιτική κατάσταση, ή ως έκφραση απαξίωσης σε πολιτικά πρόσωπα και στρατηγικές. Πολύ εύστοχη θεωρείται η χρήση του για να υποδηλώσει τις χαώδεις διαστάσεις που παίρνει η ζωή στις μεγάλες πόλεις του δυτικού κόσμου. Στο πεδίο της τέχνης, επίσης, χρησιμοποιείται αρκετά συστηματικά, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στην ελευθεριότητα και την έλλειψη περιορισμών που χαρακτηρίζει την καλλιτεχνική δημιουργικότητα.

Στην ελληνική πραγματικότητα, πέρα από τα παραπάνω θέματα, πολύ χαρακτηριστική υπήρξε η χρήση στο θέμα του χρηματιστηρίου, ενώ συστηματικά υιοθετείται και από αθλητικούς συντάκτες, ως εκφραστικό μέσο για τις ακρότητες και την πόλωση που παρατηρείται στον αθλητικό χώρο. Ο όρος σχιζοφρένεια χρησιμοποιείται και για την περιγραφή αντιφατικών και ακραίων συνθηκών ακόμα και στα μετεωρολογικά δελτία.

Έρευνα στην οποία έγινε σύγκριση της συχνότητας μεταφορικής χρήσης του όρου «σχιζοφρένεια» και του όρου «καρκίνος» στον Τύπο, έδειξε ότι το 28% των δημοσιευμάτων που περιείχαν τη λέξη «σχιζοφρένεια» αναφέρονταν σε αυτή με μετα-

φορικό τρόπο, σε αντίθεση με τα δημοσιεύματα για τον καρκίνο, από τα οποία μόνο το 1% έκανε χρήση του όρου με μεταφορική σημασία. Σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα η «σχιζοφρένεια» αποδίδεται σε καταστάσεις που, είτε σχετίζονται με βίαιη και παράξενη συμπεριφορά, είτε παρομοιάζονται με τη διαταραχή διχασμένης προσωπικότητας.

Πρόσφατη έρευνα που διεξήχθη στον ελληνικό χώρο σχετικά με τη χρήση του όρου «σχιζοφρένεια» στον τύπο έδειξε ότι, και στη χώρα μας, η μεταφορική χρήση του όρου υπερκάλυπτε την κυριολεκτική αναφορά στην ασθένεια και ότι οι σημασίες που εκλάμβανε κατά τη μεταφορική χρήση αφορούσαν σε κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό τη σημασία της σχιζοφρένειας ως αντίφασης ή αντίθεσης σε σχέση με τις άλλες αποδιδόμενες σημασίες.

Στην έννοια της αντίφασης που αποδίδεται στον όρο «σχιζοφρένεια» κατά τη μεταφορική του χρήση λανθάνει η ταύτιση της ασθένειας με τον παραλογισμό, τη ρήξη της λογικής, αλλά, πολύ περισσότερο, με τη σύγχυση της σχιζοφρένειας με τη διαταραχή πολλαπλών προσωπικοτήτων.

Η παρανόηση ότι η σχιζοφρένεια ταυτίζεται με τη διχασμένη προσωπικότητα, ένας από τους πιο διαδεδομένους «μύθους» που αφορούν τη νόσο, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ετυμολογία της λέξης (σχάση των φρενών), η οποία, ωστόσο, επιλέχθηκε από τον Bleuler, που πρώτος εισήγαγε τον όρο, για να δηλώσει την αναντιστοιχία σκέψης και συναισθήματος και, γενικότερα, τη διάσπαση των νοητικών λειτουργιών και την απώλεια μιας ενιαίας αίσθησης του εαυτού, που παρατηρείται στους πάσχοντες από τη νόσο.

Στον τύπο, αλλά και στη λογοτεχνική παραγωγή γενικότερα, η λανθασμένη αυτή σύνδεση αποδει-

κνύεται ιδιαίτερα δημοφιλής ως σχήμα λόγου, όταν θέλει κανείς να εκφράσει με περίτεχνο τρόπο μια αντίφαση ή μια συγκρουσιακή κατάσταση, μια κατάσταση πάντως αρνητικά φορτισμένη. Είναι προφανές, πάντως, ότι η μεταφορική χρήση του όρου είναι δυσφημιστική και απαξιωτική, καθώς στις αναπαραστάσεις του κοινού νου ο ασθενής ταυτίζεται με τις πιο αρνητικές διαστάσεις της ασθένειάς του.